

Ruská spolupráce s Čínou: proti USA na dvou frontách

PETR KRATOCHVÍL

V září loňského roku se odehrála v jhoruském Soči zajímavá událost: Sešel se zde ruský prezident Vladimir Putin s čínským ministrem obrany Cchao Kang-čchuanem, aby společně zhodnotili společné vojenské cvičení obou zemí a aby podepsali zakázku na dodávku ruských dopravních letadel pro Čínu. Většina komentátorů setkání hodnotila jako pokračování tradičního rusko-čínského partnerství. Selanku připomínalo i to, že čínský host vládl ruštinou, neboť studoval v 50. letech na vojenské akademii v Rusku, a že se host i hostitel častovali oslovením soudruhu.¹⁾ Setkání, které se konalo téměř na den přesně čtyři roky po teroristických útocích na USA, ale mělo ještě druhý, hlubší význam: Stalo se konečným potvrzením skutečnosti, že Putinovy pokusy o sblížení s USA na úkor Číny jsou již definitivně minulostí.

Stojí za to stručně připomenout, jak se vztahy v trojúhelníku Rusko–USA–Čína po září 2001 vyvíjely: Rusko provedlo pod Putinovou taktovkou radikální obrat a stalo se jednou z prvních zemí, které podpořily vyhlášení války proti terorismu. To zcela zaskočilo Čínu, která po dlouhé týdny nemohla uvěřit, že by prezident Putin opravdu souhlasil s tak prudkým *renversement des alliances* a podpořil americkou přítomnost ve Střední Asii. Rusko-čínské vztahy ještě více ochladly poté, co Moskva v průběhu následujících měsíců zmírnila svůj odmítavý postoj ke zrušení smlouvy ABM, a naopak několikrát vyjádřila pochopení pro americkou snahu od ní odstoupit.

Zdálo se, že Čína ztratila cenného spojence hned ve dvou oblastech: V první řadě Čínu ztráta ruské podpory citelně oslabil ve sporech v tichomořské oblasti – zde šlo především o tchajwanskou otázku, ale také například o čínské obavy z budování společného americko-japonského protiraketového štítu. Zadruhé, Ruskem podpořené posílení vlivu USA ve Střední Asii výrazně zkomplikovalo dlouhodobou čínskou politiku založenou na hospodářském pronikání do zemí regionu. Přítomnost amerických základů se totiž stala nejen bezpečnostním, ale také výrazným ekonomickým faktorem, který ovlivňoval elity středoasijských zemí proamerickým směrem.

Priorita ruská: Střední Asie

Z ruského pohledu je klíčovým územím, kde se setkávají zájmy Ruska, Číny

a USA, Střední Asie. Ruský vztah k regionu byl od roku 2001 podivně ambivalentní, jako by Moskva nevěděla, co si počít s oblastí, kterou tradičně vnímala jako vlastní dvorek, ale v níž se nyní zabýval spojencem Ruska ve válce proti teroru – USA. Přestože prezident Putin sám souhlasil s umístěním amerických jednotek v regionu, latentně zůstal protiamerický prvek v ruské politice přítomen. Zásadním impulsem pro zaujetí otevřeně kritického postoje Ruska k americké přítomnosti ve Střední Asii se stala série barevných revolucí, především gruzínská z roku 2003 a ukrajinská z roku následujícího. Zatímco jeden důsledek revolucí je všeobecně dobře znám – je jím nepřehlédnutelná diverzifikace postsovětského prostoru, druhým, často opomíjeným efektem bylo postupné znovuoživení ruské politiky vůči těm zemím, jimž se revoluce dosud vyhnula.

Ruská strategie zaměřená na vytlačení USA ze Střední Asie by však nemohla být úspěšná bez vstřícné reakce středoasijských zemí samotných. Elity mnoha z nich si uvědomily, že vkládaly do amerického angažmá nereálné naděje: Některé doufaly, že jim americká pomoc zajistí pevnější ovládnutí země a přispěje k potlačení (nejen islamistické) opozice (např. Kyrgyzstán), jiné zase doufaly, že se jim navíc díky americké podpoře podaří upevnit postavení regionální mocnosti (Uzbekistán). A mnohé bezesporu věřily, že se v maximální možné míře vymaní z ruské-

ho vlivu. Postupně, tak jak se množily revoluce v jejich okolí, si však bez výjimky nedemokratičtí vůdcové zemí Střední Asie uvědomili svůj omyl: že to není Rusko, a dokonce ani radikální islám, kdo právě nyní nejvíc ohrožuje jejich režim, ale USA, zaměřující se čím dál více na demokratizaci regionu.

Nejmarkantnějším příkladem obratu z americké náruče do objetí ruského představuje právě již zmíněný Uzbekistán. Paradoxně to není tak dlouho, kdy byl Uzbekistán považován za černého koně USA v regionu, a dokonce i jeho vstup do Ruskem a Čínou ovládaného šanghajského fóra byl interpretován jako krok směřující k vnitřnímu oslabení této organizace.²⁾ První náznaky ochlazení do vztahů USA a Uzbekistánu sice přinesly již barevné revoluce, ale teprve brutální potlačení nepokojů v samotném Uzbekistánu (v okolí města Andižan) v květnu loňského roku vedlo k ostré kritice ze strany USA a k rozchodu obou partnerů.

Prezident Karimov na americké výtky zareagoval bryskně: Již 29. července 2005 zveřejnil ultimativní požadavek, aby se americká armáda ze země nejpozději do šesti měsíců stáhla.³⁾ Toto prohlášení bylo součástí doslova smrtě politických gest, jež měla přesvědčit Moskvu o proruském postoji Uzbekistánu: Například již zhruba v polovině roku Uzbekistán ukončil členství ve společenství GUUAM, sdružujícím představitele těch zemí, jež se nejvíce stavějí proti politické integraci v čele s Moskvou.⁴⁾ Na konci roku se od protiruských tendencí v regionu Taškent znovu velmi explicitně distancoval, používá přitom diplomatický slovník téměř shodný s moskevským.⁵⁾

Jenom s malou mírou nadsázky lze říci, že uzbecký vztah k USA tak v malém opsal podobnou elipsu jako vztah ruský. A stejně tak jako první zahraniční cesta prezidenta Karimova po krvavém potlačení demonstrací ve východouzbeckém Andižanu směřovala do Číny,⁶⁾ i ruské diplomatické aktivity vůči Číně se během roku 2005 výrazně zintenzivnily.

Šanghajská organizace pro spolupráci znovu na scéně

Hlavním nástrojem spolupráce Ruska a Číny ve Střední Asii se opět stala druhdy odepisovaná Šanghajská organizace pro spolupráci (ŠOS). Přestože ŠOS zůstává stále ještě především mocenským nástrojem dvou nevlivnějších členů, tj. Ruska a Číny, postupná institucionalizace a rozšiřování tematického

i geografického záběru z ní činí organizaci atraktivní i pro ostatní hráče v regionu. Od roku 2005 se jako pozorovatelé účastní aktivit organizace tři země se zásadním vlivem v této části Asie – Indie, Írán a Pákistán. Organizace se navíc začala prezentovat jako celek na mezinárodním fóru: Již na konci roku 2004 se díky ruskému a čínskému lobbování podařil prosadit status pozorovatele u OSN, organizace také spolupracuje s dalšími regionálními sdruženími stejného typu (např. ASEAN).

Rostoucí protiamerické zaměření ŠOS je patrné ze srovnání dvou dokumentů, které byly přijaty krátce po sobě v polovině roku 2005. Prvním byla rusko-čínská Společná deklarace o mezinárodním řádu v 21. století, zveřejněná na počátku července, a druhým výroční Deklarace představitelů ŠOS, přijatá jen o pár dní později.⁷⁾ Rusko-čínská deklarace se drží tradičních témat – vznik nového, rozumně multipolárního světového řádu, důraz na multilaterální spolupráci (ideálně v rámci OSN), dodržování mezinárodního práva a zachování stabilního bezpečnostního prostředí, nevměšování se do vnitřních záležitostí suverénních států atd. Přestože celkové vyznění deklarace není příliš kompatibilní se současnou americkou zahraniční politikou, o Spojených státech nebo alespoň o nespécifikovaném hegemonovi není v celém dokumentu ani zmínka. Je zřejmé, že si autoři deklarace dali velmi záležet na tom, aby shoda mezi Čínou a Ruskem nemohla být interpretována pouze negativně, jako vymezování vůči USA.⁸⁾

Naproti tomu deklarace Šanghajské organizace pro spolupráci takové ohledy nebrala, a stala se tak diplomatickou rozbuškou. Obsahuje totiž mimo jiné větu: „S ohledem na ukončení aktivní vojenské etapy antiteroristické operace v Afghánistánu považují členské státy ŠOS za nutné, aby členové antiteroristické koalice určili konečné datum svého dočasného využívání ... infrastruktury a pobytu vojenských jednotek na území členských států ŠOS.“⁹⁾ Je zřejmé, že bez požehnání Ruska a Číny by se tato formulace do deklarace nemohla dostat. Situace se má tedy tak, že obě země využily anonymity, kterou jim ŠOS nabízí, a zveřejnily to, co se neodvážily naplno říct během rusko-čínského summitu o několik dní dříve.

V případě této deklarace se zdá, že středoasijské členové byli aktivními spoluvůdci ultimativního požadavku na odchod amerických jednotek z regionu. Například uzbecký prezident na summitu

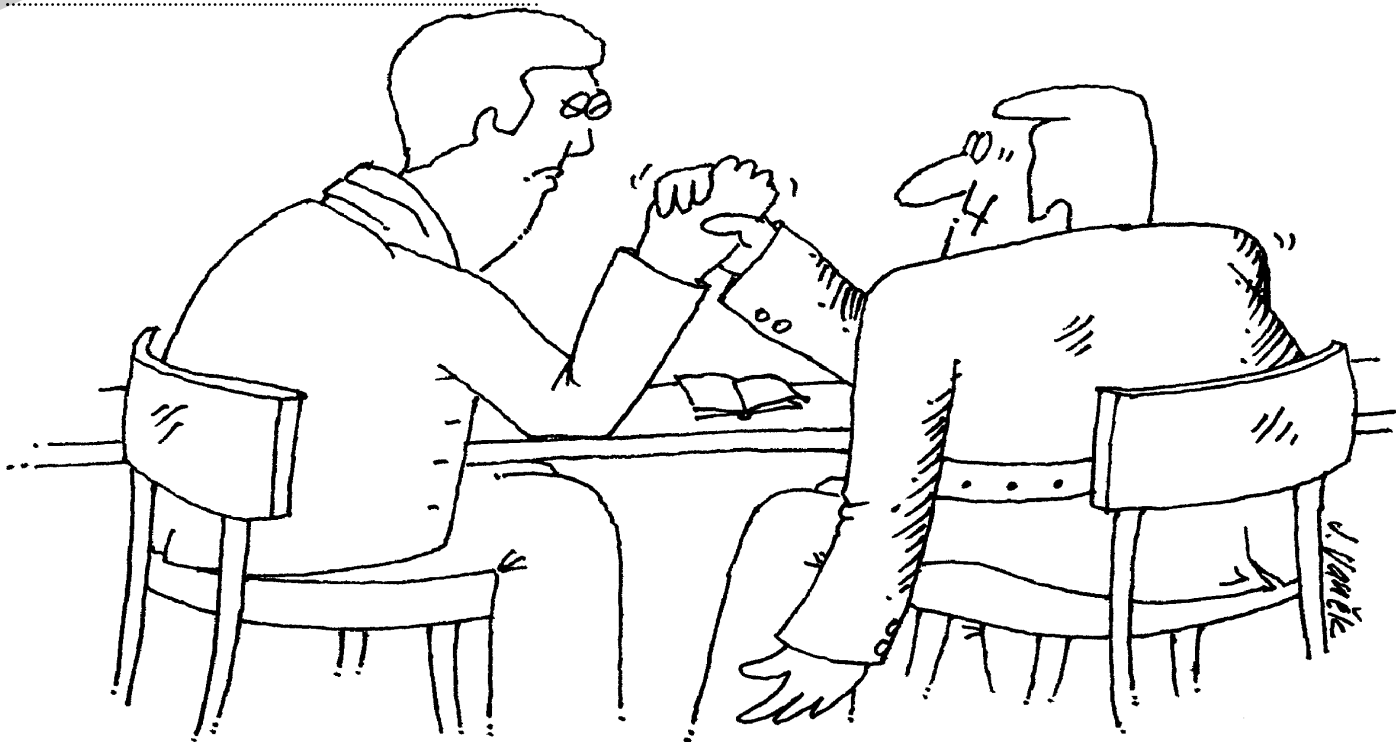
prezentoval nepokoje na východě vlastní země jako zvnějšku řízenou destabilizaci, směřující ke svržení režimu. Podobně smýšleli představitelé všech ostatních členských zemí, snad s výjimkou Kyrgyzstánu, který se po nedávné změně režimu necítí Spojenými státy ohrožen tolik jako jeho sousedé. Kyrgyzstán kromě toho hostí klíčovou leteckou základnu USA v oblasti, za niž získává nemalé finanční částky – ty se navíc v poslední době ještě prudce zvyšují.

Priorita čínská: východní Asie

Není sporu o tom, že Střední Asie je oblastí, kde se rusko-čínské aktivity nejvýrazněji střetávají s americkými zájmy. Ovšem postupně sílí vliv Ruska i na oblast, která je klíčová z hlediska čínsko-amerických vztahů, a tou je východní část asijského kontinentu. Ruská politika zde se reaktivizovala zejména po Putinově opětovném vítězství v prezidentských volbách roku 2004, který byl také rokem, kdy Moskva a Peking dokázaly překonat klíčovou překážku dalšího rozvoje svých vztahů na Dálném východě – nevyřešené hraniční spory. Na podzim podepsaly obě země dohodu, jejímž prostřednictvím poprvé v historii jasně vymezily vzájemnou hranici v celé její délce.

Zatímco ovšem ruská politika ve Střední Asii usilovala trvale o co nejtěsnější spolupráci i v bezpečnostních a vojenských otázkách, v severovýchodní Asii se v minulosti chovala mnohem zdrženlivěji. Proto mnozí považovali za průlom, když Rusko a Čína v srpnu loňského roku uspořádaly společné vojenské manévry, paradoxně nazvané Mírová mise 2005. Cvičení, které se odehrálo především ve Žlutém moři, bylo prezentováno jako součást protiteroristických aktivit obou zemí.¹⁰⁾ Tomu ovšem věřil jenom málokdo a už vůbec ne Spojené státy, nebo dokonce dlouhodobý objekt zájmu čínských strategiů Tchaj-wan. Že se mnohem spíše jednalo o simulovaný konvenční útok než protiteroristický zásah, prozradil i letmý pohled na strukturu cvičení: klíčovými prvky byly například obojživelné operace, námořní blokáda apod.¹¹⁾

Ruská účast na cvičení ale vůbec není zapříčiněna touhou země spolupodílet se na vojenské operaci proti Tchaj-wanu, naopak jde o motivaci podloženou převážně ekonomicky, zbrojnými obchody. Ty zaznamenaly v poslední době postupnou proměnu. Zatímco dříve Čína z Ruska dovážela především celé zbraňové systémy, dnes upřednostňuje import komponentů určených k montování na

čínském území a stále oblíbenější je také licenční výroba. Ruští zbrojaři si jsou vědomi, že čas hraje proti nim, a proto se snaží vlastní vládu přesvědčit, aby umožnila exportovat do Číny i nejmodernější ruské zbraně. Že ovšem Rusko v budoucnu přestane hrát roli současného dvorního dodavatele zbraní, je přitom téměř jisté: Zprvč jsou ruské technologie do určité míry již dnes zastaralé, zadržuje se Rusko na čínském zbrojním trhu setkává s rostoucí konkurencí (kterou by ještě umocnilo případné zrušení zbrojního embarga ze strany Evropské unie) a do třetice sama Čína nelibě nese svou jednostrannou závislost na ruském vojenském dovozu.

Rusko proto využívá každou vhodnou příležitost k propagaci ekonomického aspektu vojenské spolupráce obou zemí. Tak například po srpnovém vojenském cvičení zůstaly mnohé ruské zbraně, mj. strategické bombardéry nebo stíhačky, ještě nějakou dobu v Číně, aby vzbudily větší zájem potenciálního kupce. Že se jednalo o dobře zvolenou strategii, dokládá uzavření dalšího miliardového obchodu mezi Ruskem a Čínou, jenž se týkal i toho typu letadla (Il-78), které se cvičení zúčastnilo. Obchod byl uzavřen právě během zmíněné návštěvy ministra Cchaa v Soči.

Limity rusko-čínské spolupráce

Skrze analýzu ekonomických aspektů ruské politiky vůči Číně se dostáváme

ke klíčovému problému, který značně limituje efektivnost čínsko-ruské spolupráce. Tímto problémem jsou odlišné důrazy obou zemí v odlišných regionech: Rusko vnímá jako klíčovou oblast pro své bezpečnostní zájmy Střední Asii, ale pro Čínu má středoasijský region až druhotný význam a primárně se vymezuje vůči americkému vlivu v Tichomoří. Zatímco strategickým cílem Číny je tak vtáhnout svého severního souseda do mocenské hry ve východní Asii, Rusko tomuto pokušení odolává, zejména pokud mu to velí jeho ekonomické zájmy.

Příkladem budiž ropovod, který měl ruská ropná naleziště spojit s Čínou a o němž se dlouze diskutovalo od poloviny devadesátých let. Ropovod nakonec bude s největší pravděpodobností směřovat k oceánu, což je varianta, pro kterou dlouhodobě lobbovalo Japonsko. Ačkoli je Čína prohlašována za strategického partnera Ruska, Moskva slyšela na japonskou nabídku štedře spolufinancovat stavbu ropovodu. Zároveň si tím Rusko zajistilo větší volnost v nakládání s drahocennou surovinou, jelikož ropovod povede pouze po jeho vlastním území a může být pomocí tankerů dopravován fakticky kamkoli.

Zcela opačně je definována situace ve Střední Asii, která je v současnosti pro Rusko jednoznačně klíčovou oblastí střetu se Spojenými státy. Není náhodou, že to je obvykle právě prezident Putin, kdo

navrhuje společné vojenské aktivity ve Střední Asii, a dokonce i angažmá středoasijských zemí mimo region, například v Afghánistánu (což mimochodem Spojené státy vzhledem k přítomnosti NATO v této zemi nesou obzvláště nelibě). Naproti tomu čínské zájmy ve Střední Asii jsou primárně strategicko-ekonomické. Anž bychom snižovali čínskou podporu boje proti radikálnímu islámu v regionu, klíčové téma pro emisary čínské vlády ve Střední Asii představují energetické zdroje. Například China National Petroleum Corporation se podílí na více než půlmiliardové investici do společného podniku s klíčovou uzbeckou společností v oblasti těžby ropy a zemního plynu Uzbekněftgaz, od konce minulého roku je též funkční klíčový ropovod z kazašského Atasu do Číny, a do třetice se stal objektem čínské zájmu i Turkmenistán se svými bohatými zásobami zemního plynu. Odlišný přístup k regionu se odráží i na občasných neshodách obou klíčových hráčů, jakou formu spolupráce se zeměmi regionu zvolit – zda ekonomickou, anebo spíše politicko-bezpečnostní. Tak například Čína navrhovala vytvoření zóny volného obchodu, což ovšem Rusko na podzim 2004 vetovalo.

Závěr

Od dob Primakovovy strategie boje proti americké hegemonii vytvářením velmocenských koalic se mnoho změnilo. Zužovat rusko-čínské vztahy pouze

na boj proti Spojeným státům by tak dnes bylo anachronismem. Přesto ale není možné ignorovat proměny rusko-čínského vztahu v posledních letech – ty jasně ukazují, že obě země stále častěji využívají svého partnera právě jako protiamerickou zbraň. Naneštěstí pro ruské a čínské ambice se ovšem Moskva a Peking neshodují na tom, kde že se jejich protiamerický boj má vlastně hlavně odehrávat. Z tohoto rozporu, zdá se, není ani v delším časovém horizontu úniku: Rusko nepřistoupí na žádné spojenecké závazky ve východní Asii a ani Čína jistě nepřesměruje svou pozornost primárně do Střední Asie. I do budoucna je proto možné očekávat, že angažmá Ruska na Dálném východě bude vojensky zdrženlivé a jakékoli kroky směřující k podpoře čínských pozic bude muset Říše středu vyvážit buď ekonomickými výhodami pro Rusko, anebo politickou podporou ruských kroků ve Střední Asii.

○

Petr Kratochvíl (1975); je zástupcem ředitele Ústavu mezinárodních vztahů.

kratochvil@iir.cz

¹⁾ O vstřeče Prezidenta Rossii V. V. Putina s Ministrom obrony Kitaja Cao Gančuanem, MID Rossii, www.mid.ru/ns-rasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985fc32570760022ee04?OpenDocument

²⁾ Blank, S.: Karimov's Free Hand as a Dominant Military Power. Central Asia Caucasus Institute, září 2000, www.cacianalyst.org/view-article.php?articleid=135

³⁾ Jednalo se doslova o 180 dní. Viz např. Uzbekistan: Karimov Battens down the Hatches. RFE/RL, 1. srpna 2005, www.rferl.org/featuresarticle/2005/08/33050805-e933-4780-9c9f-347688033ba2.html

⁴⁾ Uzbekistan vychodit iz sodruzestva GUUAM. NTV, news.ntv.ru/64975/

⁵⁾ Uzbek Leader Denounces GUUAM Documents. RFE/RL, 29. prosince 2005, www.rferl.org/featuresarticle/2005/12/01ACD10C-9315-4002-A1C1-A88A28670B53.html

⁶⁾ China supports Uzbekistan's efforts to maintain stability, People's Daily, 25. května 2005, english.people.com.cn/200505/25/eng20050525-186614.html

⁷⁾ Děklačaricija glav gosudarstv-členov Šanchaj-skoj organizacii sotrudničestva. 5. července 2005, www.sectso.org/news-detail.asp?id=501&LanguageID=3

⁸⁾ Viz Sovmestnaja děklačaricija Kitajskoj narodnoj respubliky i Rossijskoj feděracii v XXI věke, www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t202668.htm

⁹⁾ Ibid.

¹⁰⁾ Pro podrobnějši komentář viz Jü Pin: The New World Order According to Moscow and Beijing, Comparative Connections, č. 4, leden 2006, www.csis.org/images/stories/pacfor/

¹¹⁾ Viz U. S. Relations With China and Taiwan, U. S. State Department, 19. září 2005, www.state.gov/p/eap/rls/rm/2005/53266.htm